

Колос М.І. Академік О.О. Малиновський — видатний дослідник генезису кримінального права / М.І. Колос // Матеріали I-го Міжнародного науково-практичного семінару [“Наукова, просвітницька, громадська та політична спадщина академіка І. Малиновського і сьогодні”], (Острог, 16 березня 2012 р.). - Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2012. - С. 61-65.

М. І. КОЛОС

*кандидат юридичних наук, доцент,
суддя Конституційного Суду України,
заслужений юрист України*

АКАДЕМІК О. О. МАЛИНОВСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ ДОСЛІДНИК ГЕНЕЗИСУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Академік Всеукраїнської академії наук Оникій Олексійович Малиновський (1868–1932), уродженець м. Острога, ще навчаючись на юридичному факультеті Київського університету святого Володимира зацікавився питаннями виникнення і розвитку кримінального права. Перша студентська наукова праця, що стосувалася вчення про злочин за Литовським статутом, принесла йому успіх і золоту медаль [1, с. 5]. І в подальшій науково-дослідній діяльності він виявив зразки високого професіоналізму та відданості науці. Академік ВУАН Ф. Т. Тарановський, даючи характеристику наукових здобутків Оникія Олексійовича за 25 років, стверджував, що у «своїх працях Малиновський виявляє глибоке знання джерел, велике ознайомлення з Литовською метрикою, вміння продуктивно працювати в архівах, викладацькі навички, докладність в монографічному дослідженні окремих питань й спосібності систематизації в уложенню повного курсу науки» [2, с. 194–195].

На нашу думку, така оцінка наукової діяльності О. О. Малиновського є незаперечною. Адже намагаючись проникнути в історичні глибини знань людства про злочин і покарання вчений у своїх наукових пошуках використовував усі доступні джерела, в яких повідомлялося про соціально-

правові явища, що стосувалися предмета його дослідження. Це, зокрема, книги Біблії, правові звичаї різних народів, закони, літописи, наукові праці вчених і, навіть, епізоди, описані в художній літературі. Більше того, розуміючи, що людина є складовою частиною живої природи, Оникій Олексійович обґрунтовано вважав, що вона несе у собі, у своїй поведінці залишки часів, коли її предки існували в не соціалізованих умовах. Ці погляди сформувалися у нього на підставі результатів глибокого порівняльного аналізу поведінки людей, тварин, птахів тощо.

Так, О. О. Малиновський стверджував, що помста є характерною як тваринам, так і людині. На його думку, природа наділила усіх почуттям злоби і мстивості, а тому підкоряючись цьому природному почуттю, люди, як і тварини та інші живі істоти інстинктивно відповідають злом на зло [3, с. 3–8].

Подальший розвиток людини, її соціалізація призвели до того, що помста поступово трансформувалася з дикунського тваринного інстинкту у право та, одночасно, в обов'язок. Набувши ознак визначеності, чому сприяло постійне застосування помсти, вона перманентно поширилася серед усіх народів та була легалізована у релігійних вченнях, набувши статусу санкціонованих і охоронюваних церквою суспільних норм. На підтвердження своїх поглядів Оникій Олексійович послався на біблейські положення Книги чисел (глава 35, абзаци 19, 21), згідно з якими месник за кров сам міг умертвити убивцю, зустрівши його. Проте, варто звернути увагу, що в іншій частині Біблії, Першій книзі Моїсеевій Буття, Бог поклав обов'язок на людину нести відповідальність за вчинений злочин, зазначивши: «Хто проллє кров людську, того кров проллється рукою людською: бо людина створена за образом Божим» [4, с. 14].

Достатньо цікавими є дані, здобуті О. О. Малиновським у процесі аналізу звичаїв народів, що проживають у різних частинах світу стосовно реалізації права та обов'язку помсти. Регіонально це Австралія, Азія, Африка, Європа. Зокрема, кровна помста була характерною для арабів і євреїв, бурятів, греків і германців, слов'ян балканських, балтійських, польських і руських, кавказьких

горців, монголів, персів, татарів, якутів тощо [5, с. 9–20].

Суб'єктами здійснення помсти, як правило, були особи чоловічої статі. Проте в окремих народів допускалося її здійснення також жінками. Це мало місце у германців, чукчів, чорних татарів, чехів. Є загальновідомими факти кровної помсти руської княгині Ольги членам племені древлян та їх очільникам за вбивство її чоловіка – Великого київського князя Ігоря, та замах на реалізацію акту кровної помсти Рогнідою, дочкою полоцького князя Рогвольда, Великому київському князю Володимирі, за вбивство її батька.

Звертаючи увагу на безперспективність, більше того, шкідливість кровної помсти, яка призводила до винищення цілих родів, а інколи й усіх жителів окремих населених пунктів, з їх майном О. О. Малиновський обґрунтовано стверджував, що приватна кровна помста була першим жорстоким винаходом, що призводив до позбавлення людини життя. І належав цей винахід народу, а не законодавцю.

Звичай кровної помсти, за твердженням Оникія Олексійовича, зародився під час родового ладу і продовжував своє існування до часів, поки мали місце умови, за яких цей звичай виник. Завдяки інтелектуальному, економічному, політичному розвитку людського суспільства зменшувалася міцність родових зв'язків, а на зміну їм приходили більш широкі і вільні територіальні зв'язки. А тому, поступово обов'язок помсти за вчинений злочин перейшов від конкретної людини, її роду до суспільства в цілому. Тоді стали робитися перші спроби замінити кровну помсту кримінальними покараннями, що призначаються судом. Поте, за даними вченого, кровна помста серед князів північно-східної Росії зберігалася ще в XIV і XV століттях, а мирові угоди у справах про вбивство, що застосовувалися з часів кровної помсти, укладалися в XVI і XVII століттях [6, с. 84–85]. Варто зазначити, що в окремих регіонах Російської Федерації і понині, не дивлячись на заборону і застосування кримінальних покарань до винуватих осіб, діє звичай кровної помсти.

Особливу увагу академік О.О. Малиновський звернув на активне

відновлення помсти у XVI–XVIII століттях в умовах державності. Причиною таких явищ, на його думку, було те, що держава неналежно виконувала свої обов'язки щодо захисту прав більшості свого населення, надаючи перевагу меншості, яка нещадно експлуатувала і пригнічувала більшість людей. Такі явища були характерними для багатьох держав, що в кожному випадку призводило до конфліктів, у ході яких проливалася кров людей. Тих, що мстилися за приниження, і тих, що принижували. Вчений достатньо глибоко розкрив причини відновлення помсти в Українських землях у часи козацьких повстань, гайдамаччини та коліївщини.

Уникнення таких негативних явищ, на його погляд, можливе за умов, коли між двома елементами держави – владою і населенням – буде повна гармонія. «Влада повинна діяти в інтересах блага всього населення, захищаючи і охороняючи права та інтереси усіх; населення зобов'язане підкорятися велінням влади не лише із-за страху, але й завдяки совісті. За такої гармонії стає можливим спокій, безпристрасність і холонокровність», – стверджував Оникій Олексійович [7, с. 117, 130-143].

До помсти О.О. Малиновський обґрунтовано відніс також терор, показавши його сутність через діяльність комітетів суспільної безпеки і його комісарів та революційних комісарів у Франції в 1789-1794 роках, коли так звані вороги народу жорстоко каралися революційними трибуналами, що не були судовими установами і не мали їх повноважень та гарантій, що є неприпустимим у цивілізованому суспільстві.

Проведене дослідження правових поглядів Оникія Олексійовича Малиновського на кровну помсту дає підстави для таких висновків:

– помста своїми коренями сягає у глибини додержавного періоду людського суспільства;

– кровна помста набуває ознак права та обов'язку мститися у родовому суспільстві і продовжує своє існування у ньому як вид покарання, за нанесення образи, на початкових етапах розвитку державності;

– обмеження, а з часом і поступове відмирання кровної помсти стає можливим при зміцненні державності, набуття державними інституціями ознак гуманізму, демократичності, дотримання прав, свобод та інтересів усіх суб'єктів суспільних відносин, і врегулювання виникаючих конфліктів на підставі законів в судовому порядку;

– порушення прав, свобод та інтересів людини і громадянина державою, відсутність співмірності у можливостях суб'єктів суспільних відносин досягати їх та користуватися ними, як правило, призводить до виникнення конфліктів, що супроводжуються різними формами помсти, однією з яких є терор.

–

ДЖЕРЕЛА:

1. Усенко І. Б. Історіографія життя і діяльності О. О. Малиновського / І. Б. Усенко // Наукова спадщина академіка О. О. Малиновського і сучасність : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (4–6 грудня 2008 р., м. Рівне). – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – 232 с.

2.3 відгуку В. Ф. Тарановського про наукові праці Й. О. Малиновського 12 лютого 1919 року // Історія Академії наук України : 1918–1923. Документи і матеріали. – К. : Наукова думка, 1993. – 369 с.

3. Малиновскій І. Кровавая месть и смертныя казни. – Томск: Типо-литография Сибирского т-ва печатного дела, 1908. – 209 с.

4. Библия или книги священного писания Ветхаго и Новаго завета. – М. : Синодальная типография, 1908. – 370 с.

5. Малиновскій І. Кровавая месть и смертныя казни. – Там само.

6. Малиновскій І. Кровавая месть и смертныя казни. – Там само.

7. Малиновскій І. Кровавая месть и смертныя казни. – Там само.

УДК 34

Колос М.І. Академік О.О. Малиновський — видатний дослідник генезису кримінального права

У даній статті досліджено особливості поглядів О.О. Малиновського на генезис кримінального права.

Ключові слова: Генезис, звичай, злочин, покарання, кровна помста.

Mykhailo I. Kolos. Academician O.O. Malynovskyi – the prominent researcher of the criminal law genesis.

This article explores the features of views on the criminal law genesis by O.O. Malynovskyi.

Key words: Genesis, custom, crime, punishment, private war.